

שיעור שלושים ושנים

המקדש באיסורי הנאה

בגמרא (ז ע"א):

וניבטליה בשית! – כיון דאיסורא דרבנן עילויה – כדאורייתא דמיא, ולא ברשותיה קיימא, ולא מצי מבטיל.

ופירש רש"י: "וניבטליה בשית – ליתקנו רבנן לכל אדם ליבטל בלבו בתחלת שש, דהשתא לא פשע, דאיכא זכרון טובא, שהרי עסוק בשריפתו. כיון דאיסורא דרבנן – דמשעברו חמש אסור בחמץ לדברי הכל – כדאורייתא דמי, ואינו שלו ולא מצי מבטל ליה בלבו, וכיון דחס עליה ומשהי ליה פורתא – עבר עליה".

ומביאה הגמ' ראייה לכך שאיסורא דרבנן דמיא כדאורייתא:

דאמר רב גידל אמר רבי חייא בר יוסף אמר רב: המקדש משש שעות ולמעלה, אפילו בחיטי קורדניתא – אין חוששין לקידושין.

ופירש"י:

משש שעות ולמעלה – מתחלת שש, דאיסורא דרבנן הוא.

אפילו בחיטי קורדנייתא – הצומחים בהרי אררט קשין הם מאד, ואפילו הכי אין חוששין לקדושין אם באו עליהם מים. ואף על גב דאתי איסור הנאת חמץ דרבנן דשש, ומפקע קידושי תורה, ושרי אשת איש לעלמא – הא מתרצינן בכמה דוכתין: כל דמקדש – אדעתא דרבנן מקדש, והפקר בית דין הפקר, והם הפקירו ממונו.

משמע מדברי רש"י, שלולי הנימוק ש"כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש", הקידושין היו חלים לגמרי, ולא היה ניתן להפקיעם.

ישנם כמה ראשונים העומדים בשיטת רש"י, ומהם: בעל הלכות גדולות בהל' פסח אף הוא כורך את דברי רב גידל אמר רב, בכך שאפקעניהו רבנן לקידושין מיניה. וכ"כ הריטב"א בסוגיין בשם בעל העיטור, וכן פירש בעל המאור בריש פרק כל שעה (ה ע"ב מדפי הרי"ף), שם הוזכר ג"כ דינו של רב גידל אמר רב. וז"ל: "וכדרב גידל אמר רב כלומר ממשנה יתירה שמענין דשעה ששית שהיא מדרבנן – עשאוה כשל תורה, וככל איסורי הנאה שאסורין מן התורה שהמקדש בהם אין חוששין לקדושיו, ולהכי תנא אסור בהנאתו ללמדך שדינו כדין כל אסורי הנאה שהן מן התורה אפי' בשעה ששית

שהיא מדרבנן ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה". וכן הרמב"ן במלחמות בשמעתין (ג ע"א), אע"פ שפירש דברי הגמ' באופן אחר לגבי שעת הקידושין, מ"מ כתב: "ואף על גב דבששית חוששין לקדושיו שאני קדושין דלא אפקעינהו רבנן אלא מתחלת שבע משום גזירה".

מכל הני רבוותא מבואר דס"ל שהטעם שאינה מקודשת הוא רק משום שמקדש על דעת משה וישראל (א"ה: ע"י תוס' גיטין לג ע"א), אך לולי טעם זה הייתה מקודשת.

אמנם כמה ראשונים כתבו, שאפילו לולי טעם זה – לא הייתה מקודשת, מפני שאיסורי הנאה אינם שווים כלום, שהרי מדרבנן נאסרו ואין להם שווי בשוק, וא"כ אינה מקודשת מן התורה, שהרי לא קידשה בפרוטה. וכ"כ הריטב"א בסוגיין (והלך בכך על בעל העיטור דלעיל). וחזר על כך בחידושיו לקידושין (נו ע"ב) בשם רבו הרא"ה, וז"ל:

מתני', המקדש בערלה וכלאי הכרם. דאיסורי הנאה נינהו אינה מקודשת. ואיכא דקשיא ליה אמאי אינה מקודשת בערלה דהא אפשר ליהנות בה שלא כדרך הנאתה, כדאמרינן בפרק כל שעה (לקמן כד ע"ב) כל איסורין שבתורה אין לוקין עליהם אלא כדרך הנאתן, דנהי דלית בהו איסורא דאורייתא איסורא דרבנן מיהא איכא, והמקדש באיסורי הנאה דרבנן כגון סתם יינם וכיוצא בו אינה מקודשת, וכדאמרינן בפסחים המקדש אשה בחמץ משש שעות ולמעלה ואפילו בחטי קורדנייתא דשרירן ויבישן שאינם חמץ מן התורה אלא נוקשה דרבנן אינה מקודשת, ואף על גב דהמקדש בעדים פסולים מדרבנן מקודשת, אומר מורי נר"ו דלא דמי דהתם איכא עדות מעליא מן התורה ומקודשת של תורה היא ולא מפקעי רבנן קדושי דאורייתא בכדי, אבל הכא כיון דאמר רחמנא דליתיה לה ממונא ומאי דיהיב לה השתא לאו ממונא הוא דהא איסורא דרבנן עלה לא מיקדשא כלל...

לשיטה זו, חכמים לא הפקיעו קידושי תורה בכדי, ולכן המקדש אשה בפסולי עדות דרבנן (כגון המשחק בקוביא) – מקודשת מן התורה. ומדוע במקדש באיסורי הנאה דרבנן אינה מקודשת אפילו מן התורה? משום שאין בדבר זה שווי ממוני כלל, כיוון שמדרבנן נאסר בהנאה ואינו שווה כלום. ואף שמצינו מקומות בגמ' שהפקיעו חכמים קידושי תורה, כמו בגיטין לג ע"א, כתובות ג ע"א ועוד, אך אין לומר כן בכל מקום, אלא רק היכן שהתפרש כן¹.

¹ ולקמן נביא מדברי הריטב"א בחידושיו לע"ז (סג ע"א) שעסק גם שם בעניין זה.

ובאמת, הרי"ף בתשובה סובר, שגם המקדש בפסולי עדות דרבנן – אינה מקודשת, משום שחכמים הפקיעו את הקידושין, ואם תפשוט ידה ותקבל קידושין מאחר – תהיה מקודשת.²

אם כן, יש כאן מחלוקת עקרונית בין הראשונים בעניין זה. האם כאשר חכמים אסרו דבר מסוים, הם רצו לחזק את התקנה ולכן הרחיקו ואמרו עד כדי כך שאינה מקודשת, ע"י הנימוק "כל דמקדש", או שלא עשו כן בכל מקום, ובסוגיין אינה מקודשת מפני שאין ערך ממנוי לכסף הקידושין כאשר הוא אסור בהנאה, אף שנאסר מדרבנן (משום שהרא"ה סובר שהשווי הממוני נקבע לפי שווי החפץ בשוק).

כשיטת הריטב"א והרא"ה משמע גם מדברי רבינו פרץ בתוספותיו בשמעתין, שכתב: "וי"ל דכיון דרבנן אסרו אותה, אינה שווה כלום... דבעינן שווה כסף...". וכן הוא בשלטי גיבורים בשם ריא"ז (אות ג): "וכן אם קידש בו את האשה בשעה שישית, אין חוששין לקידושין ואינה צריכה ממנו גט, הואיל והוא אסור בהנאה מד"ס...". ואף הרש"ש נוקט כן (על רש"י ד"ה אפילו בחיטי), שכתב, שיש כח ביד חכמים לאסור משום סייג, וא"כ ממילא אין כאן שווה פרוטה.

וממילא עולה מאליה קושיא על שיטת רש"י וסיעתו, מדוע הוצרכו לעניין זה דכל דמקדש וכו', הרי לכאורה הטעם הפשוט הוא משום שאף מדאורייתא אינה מקודשת מפני שלא קידשה בש"פ.

ועוד: מדברי רש"י יוצא, שלולי דין אפקעינהו, הייתה מקודשת מה"ת. וא"כ כיצד יש הוכחה מדברי רב גידל אמר רב לנידון דידן? הרי אנו רוצים להוכיח שכיוון דאיסורא דרבנן עליה, כדאורייתא דמיא, ואילו בקידושין יש דין מיוחד של אפקעינהו?

הגר"ש שקאפ (שער"י ש"א פ"י), הגרא"ו בקובץ שיעורים בקונטרס דברי סופרים (סימן א אות ה) וכן רבי שמואל רוזובסקי (סי' ו) כותבים בסגנון אחד (הובא בשיעור הקודם): איסורי הנאה דאורייתא הם דין שחל בחפצא. כאשר התורה אסרה פירות ערלה – החפץ עצמו הופך לדבר בלתי אכיל ובלתי שמיש. אך כאשר חכמים אסרו בהנאה – החפצא לא נאסר, אלא איסורא קאי אגברא, כלומר: החפץ ראוי לאכילה ולשימוש, אלא שהאדם אינו יכול לאוכלו, משום דאריא דאיסורא דלא תסור רביע עליה. זהו החילוק המהותי בין איסורי דאורייתא לאיסורי דרבנן.

וכיוון בזה לדברי הנתיבות הידועים (סי' רלד סק"ג) דכאשר אכל איסורי דרבנן בשוגג –

² אמנם הרשב"א בתשובה (ח"א סי' אלף קסו) חולק ע"ז לעניין המגרש בפסולי עדות דרבנן, וס"ל דאין גיטו בטל, כפי שיובא להלן.

א"צ אפילו כפרה, מפני שעובר על לא תסור רק כאשר ידע שהדבר אסור ונתכוון לעבור על איסור דרבנן, אך כאשר עבר בשוגג אינו צריך כפרה.

איברא, דלכאורה יש להקשות ע"ז, שהרי הרמ"א כתב (יו"ד סי' קכג סע' כו), שהשותה סתם יינם בשוגג י"א שצריך להתענות חמישה ימים ויתכפר לו. וכמו כן איתא בריש חולין (ו, ז) גבי איסורי דרבנן, שהגמ' מגדירה אותם כ"תקלה לצדיקים" אף בשוגג, ואם אין שום איסור בחפצא – מדוע צריך כפרה ומדוע הוי תקלה? וע"כ צ"ל, שפעמים ראו חכמים צורך לתת כח לאיסורם, שיחול האיסור אף בחפצא ממש.

עפ"ז יש לחקור בדברי רב גידל אמר רב גבי המקדש בשעה שישית שאסור מדרבנן – האם איסור זה דומה לשאר איסורי דרבנן, שהם רק על הגברא אך החפצא לכשעצמו הוא בר הנאה, או שכאן הפקיעו את דין הממון מהחפץ עצמו.

ומעתה, זו היא הוכחת הגמ' מדברי רב גידל: אם נאמר שבשעה שישית יש רק איסור צדדי על הגברא – הקידושין היו צריכים לחול אפילו מדרבנן, שהרי יש בחמץ זה שווי ממוני, אע"פ שאף אדם לא יקנה אותו, ומדוע שיפקיעו את הקידושין³? ומכך שפסק רב שאינה מקודשת – מוכח שבאיסור זה אמרו חכמים שהחמץ עצמו אינו שווה כלום, ומאחר וחכמים אסרו את גוף החפץ – ודאי שאינה מקודשת, כיוון שהפקיעו ממנו תורת ממון ולא נתן לה פרוטה. אמנם כל זה מדרבנן, אך ממילא מובן מדוע היה לחכמים עניין להפקיע את הקידושין אפילו מן התורה (מדין "כל דמקדש" כמ"ש רש"י), שהרי באיסור זה החמירו בו שגוף החפץ אסור, כמו באיסור תורה. ומזה מוכיחה הגמ' לעניין ביטול חמץ, שמשעה שישית א"א כבר לבטל את החמץ, משום שבמהותו הוא דבר שאינו ראוי כלל, שחכמים ביטלו ממנו את תורת הממון ולכן א"א לבטלו מדרבנן.

יוצא, שלדעת רש"י וסיעתו כך הוא פירושה של הסוגיא: איסור הנאה משעה שישית הוא איסור בחפצא, ופקע ממנו דין ממון מדרבנן, אך מדאורייתא יש בו דין ממון. ולכן, מדרבנן א"א לבטלו. מאידך, בקידושין הפקיעו גם את הקידושין מדאורייתא, משום שיש שם דין מיוחד שמקדש על דעת חכמים.

³ ואף אם נאמר דעכ"פ אין בו שו"פ, שאף אחד לא יקנה חמץ זה, מ"מ דין ממון יש בו. ועוד, שהר"ן בקידושין הסתפק האם האשה יכולה לומר לדידי שווה לי פרוטה, כהא דמצינו שם (ח) ברב כהנא דשקיל סודרא בפדיון הבן ואמר לדידי שווה לי, ע"ש. וא"כ ה"נ ייתכן שהאשה תאמר לדידי שווה לי (כגון שהיא עבריינית ואוכלת חמץ בשעה זו), וא"כ תהיה מקודשת.

כתב הרמב"ם (פ"א מחו"מ ה"ט):

ואסרו חכמים לאכול חמץ מתחלת שעה ששית כדי שלא יגע באיסור תורה, ומתחלת שעה ששית יהיה החמץ אסור באכילה ובהנייה כל שעה ששית מדברי סופרים, ושאר היום משביעית ולמעלה מן התורה. שעה חמישית אין אוכלין בה חמץ גזרה משום יום המעונן שמא יטעה בין חמישית לששית, ואינו אסור בהנייה בשעה חמישית, לפיכך תולין בה תרומה ולחם תודה וכיוצא בהן מחמץ שהוא קדש לא אוכלין ולא שורפין עד שתגיע שעה ששית ושורפין הכל.

מקור דברי הרמב"ם ש"תולין" הוא בגמ' לקמן (יא ע"ב). אמנם רש"י ביאר שם דמיירי גבי חולין, אך הרמב"ם למד שמדובר על תרומה ולחמי תודה.

לפי שיטת הרמב"ם, שדין "תולין" נאמר על חמץ של הקדש, יש מקום לשאול: הרמב"ם כותב שבשעה ששית שורפין תרומת חמץ ולחמי תודה, אע"פ שנאסרו רק מדרבנן בשעה זו, ואילו בשעה חמישית תולין. ואמאי, הרי גם בשעה זו הוי איסור דרבנן?

מיישב הגרי"ז ע"פ הדרך שנתבארה לעיל, שבשעה חמישית האיסור הוא על הגברא, ולכן א"א לשרוף, משום שיש לתרומה וללחמי התודה שווי ממוני והם ראויים מצד עצמם, והוי איבוד קדשים אם ישרפם. אך בשעה ששית, חידשו חכמים דין בחפצא, שחמץ זה אינו אוכל כלל והוי עפרא בעלמא, ומשו"ה שורפים.

ולאור זאת מבואר הבדל נוסף שכתב הרמב"ם בהלכה הבאה (ה"י): "הא למדת שמותר לאכול חמץ ביום ארבעה עשר עד סוף שעה רביעית, ואין אוכלין בשעה חמישית אבל נהנין בו, והאוכל בשעה ששית מכין אותו מכת מרדות, והאוכל מתחלת שעה שביעית לוקה".

עד כה נתבארה סברת רש"י. אך הריטב"א וסיעתו סוברים שא"צ את הנימוק של "אדעתא דרבנן מקדש ואפקעינהו רבנן לקידושין מיניה", אלא אין שווי כלל לחמץ מפני שהוא איסור הנאה דרבנן, ואין שום שימוש בו, וממילא אינו שווה כלל.

אך תמה השפת אמת על שיטה זו, דלפ"ז לא מובנת ראית הגמ' שא"א לבטל חמץ משעה ששית מדברי רב. הרי לכל היותר חידש רב שחמץ דרבנן אינו שווה פרוטה, אך עדיין יש בו דין ממון, ששייך לאותו אדם, וא"כ מדוע א"א לבטלו?

ויתרה מזו: לשיטת הריטב"א לא מובן חידושו של רב, וכי בא ללמדנו שהמקדש

אשה בפחות משו"פ אינה מקודשת? הרי דין זה פשוט וברור!⁴

רבי שמואל רוזובסקי מבאר, שכאן בעצם טמונה נקודת הוויכוח בין הראשונים – האם אכן יש בו דין ממון או לא: רש"י תפס, שכאשר החפץ במהותו ראוי, אלא שיש עניין צדדי המונע מלהשתמש בו – אין בכך הפקעה מתורת ממון והחפץ לא מאבד את חשיבותו. אך הריטב"א ודעימיה ס"ל, שגם דבר שבמהותו ראוי ויש רק חיסרון מצד הגברא – סו"ס כיוון שבפועל אין שום אפשרות ליהנות מחפץ זה – פקעה חשיבותו ואינו נחשב ממון. וממילא, לשיטתם, זהו החידוש שחידש רב גידל אמר רב, ומעתה מוכן מדוע א"א לבטל את החמץ בשעה שישית, כיוון שאין בו דין ממון כלל.

ובדומה לסברת המרחשת (סי' א אות ו), דדמי לזוטו של ים ושלוליתו של נהר (ב"מ כא ע"ב, כב ע"ב), שכאשר א"א ליהנות מהחפץ, יש בכך ביטול מתורת ממון לגמרי. ה"נ האיסור על הגברא מפקיע את חשיבות הממון מהחפצא.

וכתב בקונ' דברי סופרים שם, שהחילוק בין איסוה"נ דאורייתא לאיסוה"נ דרבנן נמצא כבר בירושלמי פ"ג דקידושין.

אמנם יוצא דאיכא בזה פלוגתא בין הבבלי לירושלמי. בבבלי מבואר, שלאחר שעה שישית אינו יכול לבטל את החמץ, כי בטל ממנו דין ממון. אך לפי הירושלמי נראה שיוכל לבטל בשעה שישית, משום שלא בטל ממנו דין ממון, וכמו המקדש באיסורי הנאה דרבנן. וכ"כ בקוב"ש שם (אות ו).

ויש כמה נ"מ בין השיטות. הגרש"ש מביא נ"מ בגוונא שאשה אסרה על עצמה כיכר בשבועה, שכידוע שבועה חלה על הגברא ולא על החפצא, וקידשה אדם באותו כיכר – לרש"י היא מקודשת, משום שלא בטל מהכיכר דין ממון, שיש רק איסור צדדי. אך לריטב"א לא תהיה מקודשת, משום שבפועל אין לה אפשרות שימוש בכיכר זה בכל אופן שהוא, וא"כ בטל ממנו דין ממון.

⁴ ובשפ"א שם כתב לבאר בזה"ל: "וי"ל דדיוק הגמ' מדרב גידל הכי הוא, הואיל ואמר סתם דאין חוששין לקידושין משמע דאפילו לא ידעה ועברה ואכלה או נהנית וקיי"ל בעלמא בלוקח איסור בחזקת היתר ואכל איסור דרבנן הוא לא הוי מקח טעות כמבואר בחו"מ (סי' רלד) ע"ש, וא"כ הא דאינה מקודשת ע"כ צ"ל הטעם הואיל דכסף קידושין צריך להיות שלו, ואי הכי לאו ברשותיה הוא חשיב כמקדש בדבר שאינו שלו כמ"ש הראשונים בפ"ב דקידושין גבי המקדש בחלקו ע"ש ובהכי א"ש ג"כ מ"ש רש"י הטעם דאפקעינהו רבנן לקידושין מיני' משום דמשמע בגמ' דאפי' אית לה הנאה נמי אינה מקודשת משום דאינו ברשותו וא"כ קשה הא מה"ת ברשותו הוא ולמה לא תהי' מקודשת מה"ת ע"ז תי' משום דאפקעינהו כו'".

ביאור נוסף במחלוקת רש"י והריטב"א

הגמ' בע"ז (סג ע"א) דנה בטלה שנתייחד לאשה בעבור אתננה, אך לא קנתה אותו עדיין – האם יש בו דין אתנן הפסול לקרבן. ומבואר, שאינו נאסר. יש ראשונים שכתבו, דהיינו רק לדעת ר"ל (ב"מ מז ע"ב ועוד), דמשיכה קונה מה"ת – לא היה כאן קנין כלל. אך לרבי יוחנן הסובר ש"דבר תורה מעות קונות", א"כ אף אם לא משכה – הוי אתנן מה"ת. אך הריטב"א כותב, שדברי הגמ' שאינו נאסר היינו אפילו לרבי יוחנן, וז"ל:

ודעת המפרשים, דקושיין לריש לקיש דאמר משיכה מפורשת מן התורה, דאילו לרבי יוחנן דאמר דבר תורה מעות קונות הא קניתייה בביאה שהיא המעות וכיון דאסור מדאורייתא היכי משתרי משום תקנתא דרבנן דאמור שלא יהיה מעות קונות שמא יאמר לו נשרפו חטיך בעליה, אלא ודאי כדאמרן, וכן נראה מלשון רש"י ז"ל...

אבל נראה לי, שאין צורך לכך וקושין אפילו לרבי יוחנן, דכל איסורא דתלי בממונא כיון דבממונא הפקר ב"ד הפקר אפילו באיסורא נמי אדרבנן מוקמינן לה והוי נמי דאורייתא...

לדברי הריטב"א, משעה שחכמים תיקנו דבעינן משיכה, וכל זמן שלא הייתה משיכה החפץ אינו של הקונה, א"כ מדין הפקר ב"ד הפקר לא מהני קניין כסף, שחכמים הפקיעו את הממון. ומוכיח הריטב"א דבר זה, מדברי רב גידל אמר רב שבסוגיין:

ואב לכולן, הא דקיימא לן שהמקדש באיסורי הנאה דרבנן אין חוששין לקדושי ורפי' להצריכה גט, וליכא למימר דאפקעה רבנן לקדושי כדאמרינן בעלמא דאם כן הוה מפרש לה תלמודא התם, אלא טעמא דמילתא שאף מן התורה אינה מקודשת שהתורה אמרה שיתן לה שוה פרוטה בשעת קדושיין והרי לא נתן לה, וכן פירשו שם גדולי רבותי ז"ל, והכא נמי התורה אמרה שיהא אתנן כשזכתה בו לעשות רצונה והכא הרי לא זכתה בו דאפקעה מינה רבנן, ויש לי כיוצא בזו בפרק אלו נערו, וכן הודה לי מורי הר"א הלוי ז"ל.

א"כ, כוונת הריטב"א לומר, שאין בחמץ שווה פרוטה מפני שחכמים הפקירוהו, ועפ"ז יש לבאר כן אף בדבריו בקידושיין (נו ע"ב) שהובאו לעיל. וממילא, הביאור פשוט בדבריו וא"צ לומר כדברי האחרונים הנ"ל.

וכסברא זו מצאנו בדברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' אלף קסו), וז"ל:

שאלת: דבר אחד קשה לי והוא דברי רבותינו שהמגרש בפסולי עדות דרבנן גיטו פסול. ואנו קבלנו ולמדנו שהגט בטל בפסולי עדות דרבנן אחר הכרז' כפסולי תורה ורחמנא אמר לא תסור ומצוה בפני עצמה היא. ואמרו ז"ל המקדש בחמץ בשעה ששית אין חוששין לקדושין כיון דאסרוה רבנן לאו ברשותיה קיימא. ויש לנו תשובה מהרב רבינו חננאל ז"ל בלשון ערבי בפירוש שאין חוששין לעדות פסולי דרבנן בגירושין כלל.

תשובה: באמת כך נראין לנו הדברים שהמגרש בפסולי עדות דרבנן אין גיטו בטל כיון דמדאורייתא כשרין הם. וכהן שגרש בפסולין כאלו גט פסול ולא בטל ואסור להחזירה. דכל שגירש בגט כשר דאורייתא נאסר בה דגרושה היא מדברי תורה ואף על פי שפסולם מדרבנן אינן פסולין לגמרי. ומה שאמר' הפסולי עדות מדרבנן אחר הכרזה כפסולי תורה הן זו לא שמענו מעולם... ומה שהבאת ראייה מדרב גידל דאמר המקדש בחמץ מו' שעות ולמעלה אין חוששין לקדושין אינה ראייה. דהתם כל שאסרוהו רבנן בהנאה הרי הוא הפקר וכאלו קדש בממון שאינו שלו שהרי יש כח ביד חכמים מן התורה להפקיע ממון. וכדאמר' בגיטין בפרק השולח (לו ע"א) אמר רבא הפקר בית דין הפקר...

הנצי"ב במרומי שדה לסוגיין וכן בהעמק שאלה (שאלתא עד) מוכיח מכמה מקומות דלא כפירוש רש"י בשמעתין, שפירש דהטעם שאינה מקודשת משום דכל דמקדש וכו' (שהרי בגמ' לא מופיע טעם זה, כפי שהקשה הריטב"א). וזה תורף דבריו:

בגמ' בב"ב (מח ע"ב) דנים גבי אדם שהכריח אשה להתקדש לו, דהנה במכר קיי"ל (ע"ש בסוגיא) תליוהו וזבין זביניה זביני, דאגב אונסא גמר ומקנה, ולכאורה ה"נ בקידושין. אך הגמ' אומרת דבכה"ג אינה מקודשת: "מר בר רב אשי אמר: באשה ודאי קדושין לא הוו, הוא עשה שלא כהוגן, לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקידושיה מיניה. אמר ליה רבינא לרב אשי: תינח דקדיש בכספא, קדיש בביאה מאי איכא למימר? אמר ליה: שויה רבנן לבעילתו בעילת זנות". וכן הוא ביבמות (קי ע"ב) לגבי המקדש אשה כשהיא קטנה וגדלה, ואתא איניש אחרינא וחטפה מיניה, דאפקעינהו רבנן לקידושין מיניה. והעירו התוס' שם (ד"ה לפיכך), דהכא לא קאמר "כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש", ולכן "מספקא לר"י אי טעמא דאפקעינהו משום דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש או משום דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה, מדלא הזכיר כאן כמו שהזכיר בכל מקום כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש".

ובב"ב שם האריכו התוס' (ד"ה תינח) וכתבו:

הכא לא קאמר כל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש וכן בפרק בית שמאי (יבמות ס) ... ובפ' בית שמאי לא קדש אדעתא דרבנן כדקאמר הוא עשה שלא כהוגן. וצריך לומר דסבר הכא דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה כיון דאפקעינהו רבנן לקדושין מיניה ואף על גב דלא קדש אדעתם. והכי פירושא: בשלמא דקדיש בכספא מצו רבנן להפקיר הכסף ולתת במתנה לאשה אלא דקדיש בכיאה אף על גב דיש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה היינו היכא דליכא עבירה... אבל ביאה וכי יעשו חכמים ביאתו ביאת עבירה? ומשני: אין, ודאי דשוויה ביאתו ביאת זנות.

וסיימו התוס' וכתבו, דלכאורה בסוגיא דריש כתובות (ג ע"א) ובגיטין (לג ע"א) פליגי ע"ז, ולכן שם הביאו את הטעם דכל דמקדש וכו', וז"ל:

ובהיא דכתובות ובהשולח, לכאורה פליגי אהך דשמעתין דאיצטריך למימר טעמא דאדעתא דרבנן מקדש משמע דאי לאו דאדעתא דרבנן מקדש לא היה כח בידם להפקיע הקדושין.

אך דחו התוס':

ומיהו נראה דלא פליגי, ואיצטריך טעמא דאדעתא דרבנן מקדש משום דהתם כיון דקדושין נעשו כהוגן לא היה כח לחכמים להפקיעם אי לאו משום דאדעתא דרבנן מקדש.

וא"כ מוכיח הנצי"ב מדברי התוס', שאין צורך בטעם דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש, אלא חכמים הפקירו את הכסף מאחר שרצו לחזק את תקנתם, וממילא אינו מקדש אותה בדבר השייך לו, ודלא כרש"י שהוצרך לכתוב טעם זה.

אך רש"י סבר לא כן, אלא שיש צורך תמיד בטעם זה, והגמ' קיצרה ולא הזכירה.

הפר"ח מביא ספק שנסתפקו בו חכמי ונציה האם מהני ביטול כאשר מצא חמץ בשעה שישית ואינו יכול לבערו. ונוטה הפר"ח לומר דלא מועיל ביטול אע"פ שיעבור איסור דאורייתא אם יישאר החמץ.

אך הנצי"ב במרומי שדה חולק על כך וכותב, דלפמ"ש רש"י ניתן לבטל בשעה שישית, מפני שחכמים ביטלו תורת ממון מהחמץ רק מדרבנן, אך מדאורייתא יש בחמץ תורת ממון ואפשר לבטל. ושאני מקידושין, משום דגבי קידושין יש סברת כל דמקדש ולכן הקידושין אינם חלים אפילו מה"ת, אך בעלמא בשאר איסורי דרבנן, אין להם כח להפקיע ולבטל תורת ממון.

אמנם לפי המבואר לעיל יוצא, דזה גופא תלוי בפלוגתא דרש"י והריטב"א. לרש"י

אכן כדברי הנצי"ב, אך לדעת הריטב"א א"א לבטל, משום שהחמץ אינו שלו, מפני שאינו ממון כלל והוי הפקר⁵.

מבואר במשנה לקמן (מט ע"א), שההולך ביום י"ד לדבר מצוה, ונזכר שיש חמץ בביתו – אם יכול לחזור, יחזור ויבערנו, ואם לאו – יבטלנו בלבנו. וכן נפסק בשו"ע (סי' תמד סע"ז). וכתב במשנה ברורה שם (סקכ"ט):

ומיירי שהוא עדיין בשעה חמישית, שיכול לבטל, אבל אי קאי כבר בשעה ששית ע"כ יחזור לבער, שהרי אז אינו ברשותו לבטל. ואף על גב דעי"ז יתבטל מצות מילה, עשה ד'תשביתו' חמיר טפי, שהוא עובר עליה בכל רגע, משא"כ במילה ואינך. אכן אם הולך להתעסק במת מצוה [שאיין לו קוברין ומוטל ע"פ השדה בבזיון שכל הפוגע בו חייב לקבורו], ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, ואפילו בתוך הפסח, שבכל שעה עובר בכל יראה, ואפילו יש שהות ביום - יוכל לחזור לביתו ולבער החמץ, ולחזור ולילך ולקברו בו ביום, אעפ"כ אסור לו לזוז ממנו עד שיקברנו, שגדול כבוד הבריות כזה שדוחה כל המצות שבתורה בשב ואל תעשה.

ובשעה"צ (אות כג) כתב שמקורו בשאלתות פרשת צו: "אולם באליה רבה העתיק דין זה באופן אחר, היינו, בין קודם שש לאחר שש, ומשמע מזה דבתוך שש שהוא רק מדרבנן לא אלימא למידחי מצות דאורייתא, וכן בחידושי מהר"ם חלאווה כתב גם כן החילוק בין קודם חצות לאחר חצות... וצ"ע לדינא". אך הביא שבדברי מהר"ם חלאווה משמע, שבשעה שישיית יכול לבטל את החמץ, ולקיים את המצוה שהולך לעשותה. ונראה א"כ שסובר כרש"י. ולפי מה שנתבאר, זו המחלוקת בין שיטת רש"י להריטב"א, ונ"מ במעשה שנסתפקו בו חכמי ונציה.

ויש לבאר מהי נקודת הויכוח בין שיטת רש"י להריטב"א, לפי הביאור שהבאנו עתה.

ונראה להסביר זאת ע"פ מה שכתבו כמה אחרונים בגדרן של תקנות חכמים:

בספר בית אפרים (חו"מ סי' ה) כתב, שיש שני סוגים של תקנות חז"ל בדיני ממונות: א. מדין הפקר ב"ד הפקר, אך אין משתמשים בזה בד"כ, כי לא רצו להפקיע ממונו של אדם בכל מקרה. ב. מצד "מצוה לשמוע לדברי חכמים", אך אין כאן הפקר של ממון

⁵ ועיי' בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' א, סוף אות ח) דלכאורה מדוע לא נאמר כשם שהפקירוהו כך יהיה מופקר לגמרי ולא יעבור עליו אף כאשר מגיע זמן איסורו מן התורה. וכתב שההפקר של חכמים הוא לשעה ודל: "מה בכך שנאסר מתחלה מדרבנן, הלא איסורו היה רק לזמן שעה, ולכשכלתה השעה – כלה זמן איסורו מדרבנן והותחל הדאורייתא, שעשאן הכתוב כאלו הן ברשותו". כלומר, שחכמים עשו את החמץ ברשותו רק לשעה אחת, ואח"כ כבר התורה עצמה עושה את החמץ ברשותו, ולכן עובר בכל יראה מן התורה.

האדם.

יסוד זה נכתב גם בספר קה"י (יבמות ס"י), שיישב עפ"ז את קושיית רע"א בנדירים (מד ע"ב בגה"ש), כדלהלן:

שיטת רבי יוסי שם, דהפקר כמתנה, דכל זמן דלא אתי לרשות זוכה שייך לבעליו. אך חכמים תיקנו, שעד שלושה ימים יכול לחזור בו מהפקר, אך אחר שלושה ימים – יצא מרשותו ואינו יכול להתחרט מההפקר. אמנם מבואר שכאשר לא התחרט ובא אחר ותפס בתוך שלושה ימים, אף דלרבי יוסי לא הוי הפקר, מ"מ חכמים תיקנו דהוי הפקר.

וכתב הר"ן (ד"ה ופרכינן): "דנהי דמדינא לרבי יוסי יכול לחזור בו ולא הוי הפקר תקון רבנן דליהוי הפקר, ובודאי שחייבוהו במעשר, כיון דמדאורייתא לא הוי הפקר דנהי שהיו יכולים לפטרו משום דהפקר ב"ד היה הפקר אפילו הכי לא באו חכמים להקל ולפטור מן המעשר מה שהוא חייב בו מן התורה".

והקשה רע"א: "ויש לעיין ממתני' דפאה רפ"ה". שם תנן, שאם אדם לא נתן לעני ללקט את הלקט, אלא לקח את ערימת הגדיש והניחה על הלקט, וא"כ מעורב כאן ממון עניים יחד עם ממונו שלו – כל מה שנוגע בקרקע הרי הוא של עניים ופטור מן המעשר. ולפ"ז קשה, מדוע כאן לא אמרו שפטור מן המעשר?

ומחלק הקה"י כדברי הבית אפרים, שלא בכל מקום הפקירו חכמים את ממונו של האדם. גבי לקט קנסו אותו חכמים כדי שלא יבוא לעשות כן ולהפסיד את העניים, ולכן הפקירו את ממונו וממילא פטור ממעשר והוי ממון עניים. אך בסוגיא דנדירים, אמנם חכמים אמרו שהחרטה לא תועיל, אך לא הפקירו את ממונו משום שלא ראו צורך לקנוס. מהות התקנה לא הייתה קנס, ומשו"ה חייב במעשר.

וכ"כ בספר דבר אברהם (סי' א ענף ה), שתקנות שנועדו במהותן להפקיע ממון – הפקירו את ממונו, אך כאשר התקנות אינן באות להפקיע ממון – לא הפקירו. וכל מקרה לגופו. ועפ"ז ביארו האחרונים כמה עניינים.

מעשה יש לומר, שזהו שורש המחלוקת בין רש"י להריטב"א, דהנה התוס' הנ"ל בב"ב כתבו, דאי לאו סברת "כל דמקדש" – לא היו חכמים מפקירים את ממונו של האדם, וז"ל בסוף דבריהם, לגבי הסוגיות בכתובות ובגיטין: "ואיצטריך טעמא דאדעתא דרבנן מקדש משום דהתם כיון דקדושין נעשו כהוגן לא היה כח לחכמים להפקיעם אי לאו משום דאדעתא דרבנן מקדש". ומבואר, שלא בכל מקום רצו להפקיר את

ממון האדם, אלא רק כאשר יש סיבה מספקת שהייתה נראית לחכמים.
 וא"כ נראה, שבזה גופא פליגי רש"י והריטב"א, האם גם בנידו"ד שמקדש בחמץ
 בשעה שישית, ראו צורך להפקיר ממונו מדין הפקר ב"ד הפקר (שיטת הריטב"א), או
 שהוצרכו לסברת "כל דמקדש" לשם כך (כמ"ש רש"י).

***

ביאור השיטות בעניין "המקדש משש שעות ולמעלה"

עתה, נבוא לבאר את שיטות הראשונים והאחרונים בביאור המקרה המדובר (המקדש
 משש ולמעלה אין חוששין לקידושיו). המפרשים דנו באיזו שעה עסקינן ומהו סוג
 חמץ הנדון.

לגבי שעת הקידושין, פירש רש"י (ד"ה משש שעות) דמיירי מתחלת שש, דאיסורא
 דרבנן הוא.

וכן סבר הרמב"ם (פ"ה ה"א), שכתב: "המקדש בדבר שהוא אסור בהנאה כגון חמץ
 בפסח או בשר בחלב וכיוצא בהן משאר איסורי הנאה אינה מקודשת, ואפילו היה
 אסור בהנאה מדבריהם כגון חמץ בשעה ששית מיום ארבעה עשר אינה מקודשת".
 ומשמע כפירוש רש"י, שמתחילת שעה שישית אינה מקודשת.

לעומת זאת, התוס' (ו ע"ב, ד"ה משש) הקשו על שיטת רש"י, ולכן סברו דמיירי לאחר
 שש שעות שלמות, דהיינו מסוף שש – תחילת שעה שביעית. ועפ"ז ביארו את הראיה
 מדרב גידל. וז"ל:

פ"ה: מתחלת שש. ולא נהירא לר"ת, דע"כ הא דאמר לעיל חמץ מו' שעות
 ולמעלה אסור היינו מסוף שש. ופר"ת דמסוף שש קאמר, ומייתי ראייה מחיטי
 קורדנייתא שהן קשין והוה חמץ נוקשה שאינו אסור נמי אלא מדרבנן.

לדעת התוס', חידושו של רב גידל הוא, דמיירי בשעות דאורייתא אך החמץ אסור
 מדרבנן, ובכה"ג אינה מקודשת מן התורה. וכן כתב הרא"ש בפ"ב (סי' ב).

מחלוקת זו הובאה במלחמות (ג ע"א מדפי הרי"ף) וכן הביא הר"ן (שם), וע"ש שהאריכו.
 מדברי התוס' משמע שהבינו בשיטת רש"י, דמיירי שאף החמץ אסור מדרבנן בלבד,
 ולא רק שעת הקידושין, כלומר, להבנתם רש"י סובר, שהמקדש בשעה שישית בחמץ
 נוקשה שאינו אסור אלא מדרבנן – אין חוששין לקידושיו.

ויש להוכיח מדברי התוס' במקום אחר, שאכן הבינו בדעת רש"י כנ"ל, שאף בחמץ

דרבנן ושעות דרבנן אינה מקודשת. בגמ' בקידושין (נח ע"א) איתא:

אשכחינהו מר יהודה לרב יוסף ולרב שמואל בריה דרבה בר בר חנה דהוו קיימי אפיתחא דבי רבה, אמר להו, תניא: המקדש בפטר חמור, בבשר בחלב, ובחולין שנשחטו בעזרה – ר' שמעון אומר: מקודשת, וחכ"א: אינה מקודשת; אלמא, חולין שנשחטו בעזרה לר' שמעון לאו דאורייתא...

והקשו התוס' (ד"ה אלמא) מדברי רב גידל אמר רב המובאים בשמעתין:

וא"ת, הא משמע דאיכא איסורא דרבנן, דהכי משמע לישנא, וא"כ היאך מקדש בהן, והאמר רב בפ"ק דפסחים דהמקדש מו' שעות ולמעלה ואפילו בחיטי קרדנייתא דאינם אסורים אלא מדרבנן אין חוששין לקדושין?

וביאר, על פי מה שפירשו בסוגיין:

וי"ל דהתם איכא מיהא שעות דאורייתא לפי מה שפירש ר"ת התם, אבל הכא ליכא אלא איסורא דרבנן.

ומוכח להדיא, שהתוס' תפסו שרק לפי ר"ת ניחא, משום שפירש דמיירי בשעות דאורייתא, אך לרש"י קשה, משום שהבינו שלדעתו אינה מקודשת אע"פ שקידשה בחמץ דרבנן ובשעות דרבנן. וכן משמע מדברי הרא"ש שם (פ"ב סי' לא):

...ויש לחלק משום דחמץ בפסח עיקרו מדאורייתא אבל חולין שנשחטו בעזרה לר' שמעון כל איסורו מדרבנן והתם נמי פעמים מקודשת כמו שפר"ת דדוקא משש שעות ולמעלה ואף על גב דחיטי קורדנייתא חימוצו מדרבנן מכל מקום איסור חמץ הוי מדאורייתא למעלה משש שעות אבל בשעה ששית דאיסור חמץ דרבנן וגם חמץ חיטי קורדנייתא דרבנן חוששין לקידושין ודלא כפרש"י שפי' מתחילת שש ולמעלה דלישנא משש ולמעלה משמע מסוף שש...

עכ"פ, סיימו התוס' שם וכתבו, שאף לדעת רש"י ניחא: "ולפירוש הקונטרס נמי לא קשה מידי למסקנא, דהא אפילו לר"ש אינה מקודשת".

וכך כתבו כמה ראשונים, אפילו בחמץ דרבנן ושעות דרבנן אינה מקודשת. וז"ל המאירי (ד"ה ואח"כ שאל): "ונמצא, חמץ דרבנן בשעות דרבנן – אין חוששין לקדושיו, שהרי מ"מ באיסורי הנאה קדש, והואיל והדבר אסור בהנאה, אף על פי שאיסור הנאתו מדברי סופרים – אין קדושיו כלום, ואינה צריכה גט". וכן הרמב"ן במלחמות (שם): "שהמקדש באיסורי הנאה של דבריהם אין חוששין לקדושיו אלמא לאו ברשותיה קאי הכא נמי לאו ברשותיה קאי דהא אסרוה רבנן עליה".

בדעת הרמב"ם, כבר כתבנו דס"ל דמיירי שהקידושין בשעה דרבנן, אך נחלקו המפרשים האם הוא סובר שאף החמץ דרבנן, כלומר שגם כאשר תרוויהו דרבנן אינה מקודשת, או דבעינן לכל הפחות שיהיה דבר אחד מן התורה – או שעת הקידושין או החמץ.

המגיד משנה (שם) כתב:

למדו מאיסור החמץ בשעה ששית, שמפורש בפסחים בפ"ב שאפילו בזמן שאיסורו מדבריהם אינה מקודשת, והוא הדין לשאר דברים. וכבר תירצו המפרשים ז"ל הסוגיא שהיא גבי חולין שנשחטו בעזרה בסוף האיש מקדש, שנראה שהיא קשה על זה הדין. וכן הסכים הרמב"ן ז"ל, שבכל איסורי הנאה אינה מקודשת.

משמע ממה שכתב בסו"ד "וכן הסכים הרמב"ן ז"ל שבכל איסוה"נ אינה מקודשת", שלמד בדברי הרמב"ם שאף בחמץ דרבנן בשעות דרבנן אינה מקודשת, כהבנת התוס' בשיטת רש"י (שהרי כך באמת סובר הרמב"ן כדלעיל).

אמנם מרן בכס"מ חלק וביאר בשיטת הרמב"ם, דדוקא כאשר מקדש יש עיקר מן התורה (או השעות או החמץ) – אינה מקודשת, אבל כאשר גם החמץ וגם השעות אסורים רק מדברי חכמים – חוששין לקידושיו.

מדברי הרב המגיד נראה, דלדעת רבינו בכל איסורי הנאה דדבריהם אינה מקודשת, אפילו אין בהם שום צד דאורייתא, וכן נראה מדברי הטור שהבין כן בדברי רבינו. ואין נראה לי כן, משום דאי הוה ס"ל לרבינו הכי, הוה ליה לסתום ולכתוב "ואפילו היה אסור בהנאה מדבריהם", ולמה לו לפרש ולומר "כגון חמץ בשעה ששית"? ומדכתב הכי משמע לי, דהיינו לומר דדוקא איסור דרבנן כי האי, דהוי חמץ דאורייתא ושעות דרבנן, והוא הדין לשעות דאורייתא וחמץ דרבנן, אבל חמץ דרבנן ושעות דרבנן חוששים לקידושיו, וכן משמע מדברי הר"ן שזו היא דעת רבינו.

וכן פסק בשו"ע (אה"ע סי' כח סעכ"א), שכאשר תרוויהו מדרבנן – מקודשת, ורק כאשר אחד מהם מדאורייתא – ספק מקודשת (ואם הכל מדאורייתא – אינה מקודשת בתורת ודאי).

אמנם מדברי הרמב"ם בפירוש המשניות (פ"ב מ"א) משמע כמ"ש המ"מ, דאפילו בתרוויהו דרבנן אינה מקודשת. והכס"מ יצטרך לומר דהדר ביה הרמב"ם מההיא.

ונשוב לשיטת רש"י: כמה אחרונים אכן למדו כהתוס' והרא"ש, שלרש"י אף כאשר תרוויהו דרבנן – אינה מקודשת, וכ"כ הט"ז (סי' תמג סק"ב) ועוד.

אך הקרבן נתנאל (פ"ב סי' ב אות ז) חלק על הבנת התוס', וסבר שרש"י מדבר על חמץ גמור מדאורייתא (וזהו "חיטי קורדנייתא"), ורק השעות הם דרבנן, וסיים: "ודלא כהנך פוסקים שאומרים דרש"י ס"ל אפילו בתרי דרבנן אינה מקודשת" (ולהנ"ל, אותם "פוסקים" הם גם התוס' והרא"ש). וכך סוברים גם החק יעקב (סי' תמג סק"ו), הנודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' כא) והפני יהושע (לקמן כא ע"ב), ודייקן כן מדברי רש"י, שכתב להדיא לקמן שם (ד"ה משש שעות) על דברי רב גידל וז"ל: "על כרחך מתחלת שש משמע, דאי לאחר שש, דאסור מדאורייתא – מאי אתא לאשמעינן, פשיטא דאין מקדשין באיסורי הנאה" – ואי מיירי בחמץ דרבנן כהבנת התוס' והרא"ש, הרי יש כאן חידוש גדול אף לאחר שש, שהרי החמץ אסור מדרבנן בלבד ובכל זאת אינה מקודשת! ? אע"כ שרש"י הבין דמיירי בחמץ דאורייתא, ולכן החידוש הוא רק בשעות דרבנן, דאל"ה פשיטא⁶.

וא"כ, כיצד התוס' והרא"ש הבינו בדעת רש"י אחרת, כמו שהוכחנו לעיל, הרי לכאורה מפורש בדברי רש"י דמיירי בחמץ דאורייתא, דאי לאו הכי מדוע הוי פשיטא ?

מהר"ם בן חביב בספרו כפות תמרים (סוכה לה ע"א, ד"ה קס"ד) כותב, שניתן לבאר את דברי רש"י שם אף להבנת התוס', הרא"ש והט"ז, משום שבמימרא דרב גידל "המקדש משש ולמעלה אפילו בחיטי קורדנייתא אין חוששין לקידושין" – ישנם בעצם שני חידושים: יש חידוש בחמץ דאורייתא בשעה שישית (שהיא מרבנן), ויש חידוש "אפילו בחיטי קורדנייתא" שהם חמץ דרבנן (לסוברים כן בדעת רש"י) בשעה שישית, ולכן כתב רש"י דאי הוה מיירי לאחר שש וגם בחמץ דאורייתא – פשיטא, ולכן העדיף להעמיד בשעה שישית שהיא דרבנן, וממילא יש חידוש אף בחמץ דאורייתא. אך לעולם אף בחמץ דרבנן אינה מקודשת, ובזה אכן יש כאן חידוש כפול. ודו"ק.

ההגדרה של "יש לו עיקר מן התורה" אינה חד-משמעית, שאפשר לומר שבכל מקרה שיש כאן דבר האסור מה"ת (או החמץ או השעות) – הוי "עיקרו מה"ת". החק יעקב (שם) מבאר ע"פ דבריו, מה שכתב השו"ע שם, שבחמץ דאורייתא וחמץ דרבנן ספק מקודשת, שזו בעצם דעת רש"י, שדי בכך שדבר אחד הוא מדאורייתא. אך לא כתוס' שאפילו היכא דתרוויהו מדרבנן אינה מקודשת.

⁶ ועפ"ז לק"מ קושיית התוס' בקידושין נח ע"ב אף לרש"י, דבחולין שנשחטו בעזרה ליכא אלא איסורא דרבנן, אך כאן מיירי בחמץ דאורייתא.

הבית שמואל (סי' כח סקנ"ב) מקשה על דעת השו"ע, שפסק שכאשר תרוויהו דרבנן – מקודשת (שכן הבין בשיטת הרמב"ם, כנ"ל, וכהבנת הקרב"ן ודעימיה בשיטת רש"י):

...ולכאורה נראה דאין מקודשת בכל איסור דרבנן אפילו אין לו עיקר בתורה מ"מ כיון מדרבנן אסור אינו נותן לה כלום וכל המקדש ע"ד דרבנן הוא מקדש כמה שאיתא בש"ס בכל המקומות כן י"ל לענין דבר זה מה לי אם מדאוריית' מותר בהנאה מ"מ מחמת גזירות חז"ל אסור בהנאה ואינו נותן לה כלום וכ"מ בשלט"ג ספ"ב דקדושין, וכן איתא בתשו' הרי"ף, אם מקדש אותה לפני עדים פסולים מדרבנן אינה מקודשת כיון דהעדים פסולים מדרבנן, גם כתבתי לעיל אם מקדש אותה בדבר שאין לו בו קנין דאוריית' רק קנין מדרבנן מ"מ קונה אותה מדאוריית' כגון מעמד שלשתן משום ע"י תיקון חז"ל נעשו שלו מדאוריית' כן י"ל הכא להיפוך מחמת גזירת חז"ל אינו שלו ואינו קונה אותה כלל, וצ"ע.

הבאנו לעיל את דברי האחרונים (קוב"ש, שערי ישר ועוד כדלעיל), שהחידוש אליבא דרש"י בסוגיין, דאע"פ שבד"כ איסורי דרבנן קאי אגברא ולא אחפצא, מ"מ כאן נתחדש שפקע דין ממון מהחמץ עצמו מדרבנן, וכיוון שכן – אינה מקודשת מה"ת, דכל דמקדש אדעתא דרבנן מקדש. אך אם איסור זה היה כשאר איסורים דרבנן, שהם רק על הגברא, א"כ היה דין ממון בחמץ, וממילא הייתה מקודשת, שהרי נתן לה ממון הראוי.

לפי הבנה זו בדברי רש"י, ניתן ליישב בשופי את קושיית הבית שמואל. יש מקום לחלק בין סוגי איסורי דרבנן, וכמשנ"ת, שישנם איסורים שחכמים לא הפקיעו תורת ממון מהחפצא, ולכן דעת ר"ת שאם תרוויהו דרבנן – מקודשת. רק כאשר יש כאן חלק שהוא אסור מדאורייתא (השעות או החמץ) – הפקיעו חכמים את דין הממון מהחמץ, כדי שלא תהיה סתירה בין דין תורה לדין חכמים. אמור מעתה: כאשר החמץ הוא חמור יותר – ביטלו תורת ממון ואינה מקודשת, אך כאשר אינו חמור – לא ראו צורך בכך. לפ"ז, גם ר"ת סובר כדעת רש"י ביסוד הדין של רב גידל, שיש כאן אפקיענהו וכל דמקדש (ואכן לא מצינו שר"ת חולק על זה). וממילא מיושבים דברי השו"ע.

ואף לשאר הראשונים (חי' הריטב"א ע"ז סג, והרשב"א בתשובה) הסוברים שאין אנו זקוקים כאן לדין "כל דמקדש", אלא די בכך דהוי איסור דרבנן והפקר ב"ד הפקר ולכן לא קידשה בשווה פרוטה, מ"מ עדיין אפשר לחלק כדברי הבית אפרים ושאר אחרונים, שלא בכל איסורי הנאה הפעילו את התקנה של הפקר ב"ד הפקר, ולכן יהיו איסורי

הנאה דרבנן שלא הפקירו ממונו, והיינו בחמץ שאין לו שום עיקר מה"ת – חמץ דרבנן בשעות דרבנן – תהיה מקודשת. ומובנים דברי השו"ע אף לפי ביאור זה.

איברא, שלפי ביאורו של רבי שמואל רוזובסקי בדעת הריטב"א (והבאנו כע"ז מדברי המרחשת), שאף לולי טעמא דהפקר ב"ד הפקר – אינה מקודשת, משום שאין כאן בעלות מפני שאין שום שימוש בחפץ – באמת קשה קושיית הב"ש, דלפ"ז אין שום מקום לחלק בין חד דרבנן לתרי דרבנן, דבכל איסור שהוא אין שימוש בחפץ. ולשיטה זו אכן צ"ע.

***

רש"י כתב, שחיטי קורדניתא היינו חטים שחיימוצן קשה ונפלו עליהם מים. וביאר הפנ"י הנ"ל, דמיירי בחמץ דאורייתא, משום דספק אם החמיצו או לא, וספק דאורייתא לחומרא מן התורה. כלומר שרש"י סובר כהרשב"א ורוב הראשונים דסד"א לחומרא מה"ת, ודלא כהרמב"ם בכמה מקומות הסובר שסד"א לחומרא רק מדרבנן.

אך לשיטת הט"ז ושאר אחרונים שתפסו בדעת רש"י כתוס' והרא"ש דמיירי בחמץ דרבנן, יוצא לכאורה שלדעתם רש"י סובר שספיקא דאורייתא לחומרא רק מדרבנן, כהרמב"ם, וזה תימה, שהרי רוב הראשונים אינם סוברים כן.

הבית מאיר (סי' כה סקכ"א) מבאר, דאף לשיטתם ניחא, דבעלמא אכן ס"ל לרש"י כרוב הראשונים שספק דאורייתא לחומרא מה"ת, אך שאני הכא דאיכא חזקת היתר, שבתחילה היה ודאי לא חמץ, ומשור"ה הוי דרבנן בלבד.

וא"כ כעת יש להקשות על דברי הפנ"י, כיצד דייק מדברי רש"י שהאיסור כאן הוא מן התורה, הרי שאני התם דאיכא חזקת היתר, ואין לנו אלא איסור דרבנן גרידא ! ?

ויש לבאר :

בעניין עד אחד נאמן באיסורין, דנו הראשונים : איתא בקידושין (סה ע"ב) : "אמר לו עד אחד נטמאו טהרותיך, והלה שותק – נאמן". ומשמע דאפילו היכא דאיתחזק היתרא – נאמן ע"א לאסור. לעומת זאת, בגיטין (נד ע"ב) תניא : "אבל אמר לו טהרות שעשיתי עמך ביום פלוני נטמאו, וזבחים שעשיתי עמך ביום פלוני נתפגלו – אינו נאמן". ומשמע שאין לו נאמנות להוציא מחזקת היתר. התוס' (קידושין שם ד"ה אמר לו) מיישבים, שבאמת נאמן רק היכא דאיכא ספיקא, אין לא חזקת היתר ולא חזקת איסור, ורק שם חידשה התורה שנאמן. אך כאשר ישנה חזקה, כגון שידוע בסתמא שהדבר אסור או מותר – אינו נאמן להתיר את האסור או לאסור את המותר. ומדוע

באומר נטמאו טהרותיך נאמן? מבארים התוס': "דשתיקה כהודאה דמי והוי נודע לו מעצמו, אבל אמר לו איני יודע אינו נאמן לחייבו קרבן". כלומר, שיש נאמנות מיוחדת משום דשתיקה כהודאה. וכ"כ עוד ראשונים, וכן הרא"ש (גיטין פ"ה ס"ה ח) וכ"פ השו"ע (יו"ד ס"ו קכז סע"ג).

אך הרשב"א והרמב"ן חולקים על כך, משום שבקידושין שם איתא "נאמן", ומשמע שיש נאמנות מצד עצמו ולא מכח שתיקתו של הבעלים. ובאמת היאך נאמן כנגד חזקת היתר?

לכן מבאר הרשב"א, שאין מושג כזה "חזקת היתר":

הלכך לאסור את המותר דליכא למימר איתחזק היתירא, דלא אמרינן ליה בשום דוכתא ע"א נאמן בין שתק הלה בין אמר איני יודע...

וכן הרמב"ן:

הלכך לאסור את המותר ודאי מהימן, דלא אמרינן בשום דוכתא איתחזק היתירא בכה"ג.

כלומר, שע"א אינו נאמן רק כאשר הוא מעיד כנגד חזקת איסור. אך אין מצב של "חזקת היתר". וצ"ב מדוע.

בקובץ הערות (סי' סז אות א) ובשער"י (ש"ג פכ"ה) מחדשים, שהמושג "היתר" אינו מציאות דינית, אלא הוא העדר – שלילת האיסור. כאשר דבר מותר באכילה – אין כאן "היתר", אלא "אינו אסור". קיי"ל שכאשר איסור מתערב ברוב של היתר – האיסור בטל, עד כדי כך, שלדעת הרא"ש ניתן לאכול הכל בבת-אחת. השאלה, האם יש גם מושג שההיתר בטל באיסור – כגון, שאכל שני שלישי כזית של בשר איסור, יחד עם שלישי כזית של בשר מותר – האם נאמר שיהיה חייב מלקות מדין ביטול ברוב? הגר"א וסרמן מוסיף לבאר בקובץ ביאורים (סוף בכורות אות ה) וכן בספר בית האוצר לר"י ענגיל (מערכת ב-י, אות ז), שביטול ברוב בכוחו לבטל מציאות דינית של המיעוט, אך אין בכוחו להחיל מציאות דינית על המיעוט. ולכן, המושג של ביטול ברוב שייך רק כאשר האיסור הוא מיעוט, משום שאיסור הוא מציאות דינית, ומדין ביטול ברוב מתבטלת המציאות. אך כאשר מיעוט היתר התערב ברוב איסור – האיסור הוא מציאות דינית וההיתר אינו מציאות, ולכן האיסור אינו יכול להחיל מציאות דינית על ההיתר.

כעין זה, בשו"ת עונג יו"ט (סי' ד) דן, כאשר יש מצה לא שמורה שהתערבה ברוב

מצות שמורות – האם יש ביטול ברוב או לא. וכן גבי פתילה שלא נטוטה לשמה שנתערבה ברוב פתילים שנטו לשם ציצית. בכה"ג מכריע דלא אמרינן ביטול ברוב, משום שא"א שהרוב – שהוא מציאות דינית (מצה שמורה או פתילים לשם ציצית) – יחיל מציאות דינית על דבר שאין בו מציאות דינית, דזה לא נתחדש.

עפ"ז מבארים שיטת הרמב"ם, שספק דאורייתא לחומרא רק מדרבנן, אך מה"ת לקולא – משום שבעצם יש כאן ספק אם יש כאן דין (איסור) או לא (והדבר מותר), ולכן אנו אומרים שב ואל תעשה, ומניחים את הדבר כמות שהוא – על צד השלילה, ההיעדר, וממילא מותר. ורק רבנן החמירו.

לפ"ז י"ל שזו המחלוקת בין הראשונים גבי נאמנות ע"א באיסורין: דעת הרמב"ן והרשב"א, שחזקה שייכת רק בדבר שהוא מציאות, כלומר באיסור, ולכן כנגד זה ע"א אינו נאמן. אך היתר אינו מציאות דינית, ולכן לא שייך לגביו המושג "חזקה", וממילא ע"א נאמן כנגד זה.

אך התוס' והרא"ש כנראה חלקו על כל היסוד הנ"ל, וסברו שגם היתר הוא מציאות דינית. בספר שיח השדה לר' צבי אריה פרומר (כלל יא) כתב, שכאשר יש ספק – אין הכוונה שהספק הוא בין שלילה למציאות, אלא יש כאן שתי איכויות דיניות: בחתיכה זו כביכול יש גם דין היתר בכולה וגם דין איסור בכולה, ולכן לא שייך לחלוק אותה, כי כולה היתר וכולה איסור. אך מוכרחים להכריע, ולכן באיסורי דרבנן הקלו, ובאיסורי דאורייתא – נחלקו הראשונים אם לחומרא מה"ת או מדרבנן.

מעתה, נשוב לנידון דידן ונאמר:

הבית מאיר תפס, שאמנם רש"י סובר דסד"א לחומרא מה"ת, אך שאני הכא בחיטי קורדנייתא, דאיכא חזקת היתר, ולכן מה"ת החיטים מותרות. וכך סברו התוס' בדעת רש"י, שחיטים אלו הן איסור דרבנן (ומתאים למה שנתבאר, שהתוס' סוברים שיש מושג "חזקת היתר").

אך הפנ"י וסיעתו ס"ל כדעת הרמב"ן והרשב"א, שאין מושג כזה "חזקת היתר" כדי לפשוט ספקות, וממילא נשאר הדבר בספק, וספקא דאורייתא לחומרא מן התורה.

אמנם ראינו כמה אחרונים שלא סברו כהגרא"ו והשער"י, שהסבירו בדעת הרמב"ן והרשב"א שאין מושג הנקרא "חזקת היתר":

השער המלך כתב, שמה שנחלקו הרמב"ם והרשב"א אם סד"א לחומרא מה"ת או מדרבנן, היינו דווקא כאשר אין חזקת היתר, אך כשיש חזקת היתר לכו"ע מדרבנן

לחומרא ולא מדאורייתא. ושכן כתב הפר"ח (יו"ד כללי ס"ס סי' י סק"ד). ומבואר דס"ל שיש "חזקת היתר".

וכן החזו"א (אה"ע סי' נט אות ח, ד"ה והנה) הקשה על שיטת הרשב"א שאין "חזקת היתר", שהרי בכמה דוכתי מופיע המושג "חזקת היתר", כגון: "נשחטה – בחזקת היתר עומדת, עד שיוודע לך במה נטרפה" (ביצה כה ע"א, חולין ט ע"א), "אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת" (יבמות ל ע"ב).

וצריך ליישב אליבא דהרשב"א, שהכוונה שאינה בחזקת איסור, אך אין באמת דין מציאותי של היתר.